

80 років тому, у 1932-ому, радянська влада розпочала здійснювати, фактично, наймасовіший терор проти нас. У четверту суботу листопада ми традиційно запалюємо свічки, молячись і згадуючи всіх невинно загиблих – відомих і невідомих. А також й автора цієї об'єднавчої ініціативи – одного з перших дослідників Українського Голодомору, американця індіанського походження [Джеймса Мейса](#). Як відомо, Джеймс працював над темою Голодомору в Українському науково-дослідному інституті Гарварду, де, зокрема, разом з Робертом Конквестом брав участь у дослідженнях для його книжки «Жнива скорботи». З 1986 по 1990 рр. був виконавчим директором Комісії Конгресу США з Голодомору, керував її повсякденною роботою й укладав проект висновків комісії. В тих висновках чітко йшлося про те, що голод 1932-33 років в Україні був геноцидом проти українців! Це стало відкриттям світові нашої трагедії. З 1993 року і аж до своєї смерті, до 2004-ого, Мейс жив тут, в Україні.

Напередодні вшанування сумнозвісної дати кореспондентка РІСУ зустрілася з його дружиною Наталею ДЗЮБЕНКО-МЕЙС. Вона завжди була другом і соратником Джеймса. А після смерті намагається продовжувати його справу.

– Пані Наталко, ваше бачення ситуації з поверненням українців до своєї історичної пам'яті на державному та людському рівнях. Візьмімо часовий проміжок від 2003 року, коли з ініціативи вашого чоловіка Джеймса Мейса з'явилася акція «Свічка у вікні», і до сьогодні.

– Події 2003-го настільки врізалися в пам'ять, що я іноді плутаю події восьмирічної давнини і те, що відбувається нині. Паралелі настільки різючі, що іноді видається, що у мене щось не те з зором і слухом. Звісно, щось таки змінилося. Принаймні, в антуражі. Не було тоді поляризації суспільства на синьо-білих і помаранчевих. Не було Северодонецька, де виступила політична сила чітко спрямована на розкол країни. Не так гучно лунали проросійськи настроєні голоси. І що б там не було, попри взаємну ворожнечу ні кучмівські, ні антикучмівські промовці не ставили під сумнів єдиного – державної незалежності.

Як член комісії зі вшанування жертв Голодомору Джеймс був запрошений в офіс Віктора Ющенка, де уже не вперше озвучив свою ідею про свічку, яку українці мали би запалити у вікнах своїх осель у день скорботи. Він її [висловив](#), не надто сподіваючись на розуміння. Але того дня над присутніми, мабуть, пролетів якийсь світлий ангел і його слова були сприйняті з ентузіазмом. За кілька днів він виступив з цією ідеєю на слуханнях

у Верховній раді. Так чи інакше, уже в листопаді 2003-го Ющенко провів на Михайлівській площі перше масове вшанування жертв Голодомору 1933-го.

Це збурило громадськість, але не пресу, окрім, звичайно ж, газети «День», яка ініціювала цю акцію і пильно стежила за усіма подіями. Всього декілька світлин у прокучмівських виданнях, короткі репортажі на телебаченні. Влада не ігнорувала цю тему, але й не загострювала. Факт загибелі мільйонів українців від спланованого штучного голоду мав залишитися нехай подразнюючим, та все ж просто фактом наряду з іншими трагедіями, яких так рясно на нашій історичній ниві. Бо що там виокремлювати – знищення Батурина і Запорозької Січі, чи загибель студентів під Крутами, депортацію кримських татар, розстріл українського відродження чи кривавий колапс Другої світової? Виявилось, що про ці і багато інших подій можна говорити ось так, через кому. В цьому переліку між комами намагалися затиснути Голодомор. Головне, які акценти розставляти в преамбулі і у висновках.

Стало модно виступати проти політизації історії. Лунали заклики – залишити історію професіоналам. Обнулити історію і жити сьогоднішнім днем. А сьогодні українцям треба дружити з Росією, бо в Європі нас ніхто не чекає. Це називалося прагматичною політикою...

Я часто подумки питаю сама у себе: навіщо Джеймсові була потрібна така страшна, суто українська рана, наша трагедія? І щоразу чую його голос: це біль не тільки ваш, ця трагедія не тільки ваша. Голодомор – центральний пункт української історії, але це гіркий докір і усьому світу. Загинули мільйони, світ бачив це і промовчав. Замовчування цієї трагедії поставить хрест на державницьких амбіціях України, як держави і на самоусвідомленні українців, як нації. Зрештою, тут я маю відіслати читачів РІСУ до статей Джеймса, не усвідомлених до кінця, а то й взагалі непрочитаних.

Чи змінилося щось відтоді? І так, і ні. Хтось зробив над собою зусилля і запалив крихітний вогник у своєму вікні і в своєму серці. А хтось і далі блукає в темряві і розповсюджує навкруг морок невігластва. І це не залежить від партійної приналежності. Бо лукаві слова приносять багато зла, породжують недовіру і сум'яття. А на державному рівні... Та чи знають самі так звані державники назву країни, яку вони представляють і якій служать?

– Як досягнути примирення між тими, чиї родичі вмирали від Голодомору, і тими, чиї родичі служили в радянських каральних органах, і хто на цих парламентських виборах голосував за комуністів?

– Не так все просто. Злам у нашому суспільстві ховається аж ніяк не там. Велика спокуса поділити людей на наших і не наших. Практично кожна людина носить в собі велику родову травму. У когось дід помер від голоду, у когось розстріляний, хтось розстрілював і також загинув на Колимі. Травмоване ціле суспільство. Ми іноді не усвідомлюємо, але генетичний страх знаходить собі вихід у тих царинах, які, здавалося, ніякого відношення до подій 80-річної давності не мають. Страх породжує корупцію, бо на неї є мовчазна згода суспільства, страх живить національну інертність, цей перелік

можна продовжувати дуже довго. Протистояти цьому може тільки змужніла і зряча душа.

Історична пам'ять – це наші очі і наш голос. Я сподіваюся, що доживу до того часу, коли у скорботний день пам'яті жертв Голодомору слухатиму не гучні промови політиків, а тихе шелестіння молитви цілого народу за безсмертний наш рід, який сіяв і косив, копав і збирав, годував, плакав, плодоносив. Який торував шлях до зірок, створював сьйливі храми і безсмертні книги. І свіча, яку ми запалимо – стане живим духом нашого народу. І ми нарешті об'єднаємося – живі і мертві, ті, чий імена ми промовимо і ті, які прозвучать завтра. Не за обов'язок, за вічну вервечку берегинь, воїв, хлібодарів, поетів візьмемо на себе жахливу муку – згадати. І святий обов'язок – пам'ятати.

– Пані Наталю, чи можна до теми Українського Голодомору застосувати рядки з Євангелія: «Пізнайте правду і правда визволить вас»?

– Заповіт Господа універсальний. Окрім всіх інших сфер людського буття, він, звичайно, стосується малих і великих людських трагедій. А особливо таких масштабних, як Український Голодомор. Марно вишукувати щось людське в таких монументальних потворах, як тоталітаризм. Це породження абсолютного зла, і принесло воно українцям матеріальне і духовне пекло. Треба усвідомити: його пережили не лише наші батьки і діди, але і ми, їхні потомки, часто навіть не усвідомлюючи, проходимо випробування пеклом. Усе неправильно, геть усе не на своїх місцях. Називаємо себе християнами, але зникли з нашого словника такі слова, як прощення і смиренність. Любов до ближнього. І, власне, любов. Любов – як заповідь Господа.

Але любов до власного народу болить. Бо любов, насамперед – пам'ять. Пам'ятати – значить шукати. Розривати павутиння простору і часу, всупереч закону великих чисел виокремлювати себе з юрби, ставати людиною, ставати народом. Але пам'ять болить. І правда, яка нас визволяє, нестерпна. І чи вправі ми спрямовувати на цю дорогу наших дітей, друзів, коханих? Живемо ж ми тут, і сьогодні, треба йти вперед. Отож бо. Вперед. До майбутнього, в якому, без усвідомлення минулого, можливі і жахи, що пережив наш народ.

Адже тільки сліпий не помічає, що історія не просто рухається по колу, наша історія уже давно тупцює на місці. Якесь містичне де-жавю: чуємо слова політиків, які були уже сказані вчора, полум'яні заклики – із учорашнього дня, дискусії, що уже давно вичерпали зміст. Зауважте, усі посилаються на історію, як на найвищого, найоб'єктивнішого суддю. Одразу ж з'ясовується, що суддя – суб'єктивний і у кожного свій. І для кожного заготовано виправдовувальний вирок. Уже двадцять років ми метаємося у цій веремії політичної казуїстики, не помічаючи простої істини – тут, на нашій землі, трапилося лихо, мільйони селян пішли з життя, задавлені комуністичним Молохом. Поети, художники, учені – цвіт нації, були вигублені заради створення якоїсь химерної, запланованої хворим розумом, людини нового типу. Творці цієї ідеології поставили себе на місце Бога, убивши Його в людських душах. Воскресити правду, примиритися з нею, значить воскресити Господа у собі. Тоді зайвими будуть балачки про примирення один з одним. Так, наша історія гірка і болюча, та вона наше свічадо, куди повинен серйозно і уважно подивитися

кожен.

Розмовляла Настя Хамар, [PICU](#)